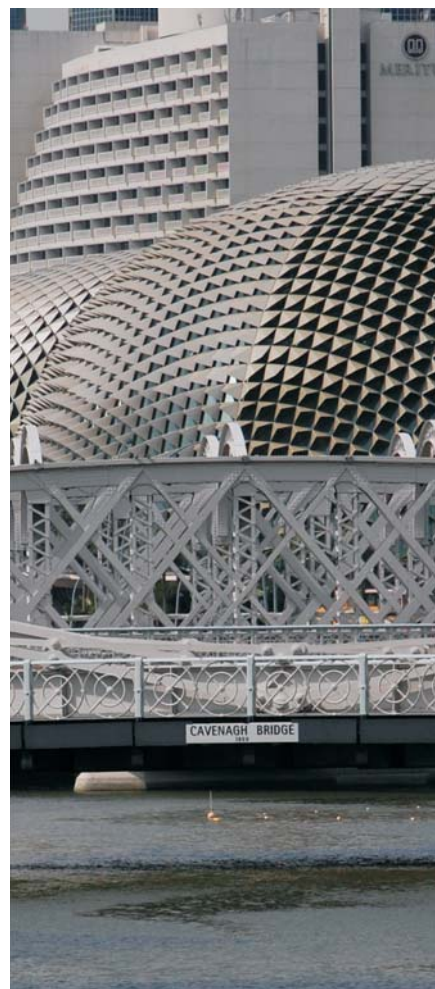

Marcin Grabowski

RYWALIZACJA CZY INTEGRACJA?

Procesy i organizacje integracyjne
w regionie Azji i Pacyfiku
na przełomie XX i XXI wieku

RYWALIZACJA CZY INTEGRACJA?
PROCESY I ORGANIZACJE INTEGRACYJNE
W REGIONIE AZJI I PACYFIKU NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU

SOCIETAS

**seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY**

93

Marcin Grabowski

Rywalizacja czy integracja?
Procesy i organizacje integracyjne
w regionie Azji i Pacyfiku
na przełomie XX i XXI wieku

Kraków 2015

Copyright: Marcin Grabowski, 2015

Recenzent
prof. dr hab. Edward Halizak

Redakcja
Ewa Popielarz

Projekt okładki
Emilia Dajnowicz

ISBN 978-83-7638-601-0 (wersja papierowa)
978-83-7638-726-0 (e-book)
<https://doi.org/10.12797/9788376387260>

Praca powstała w ramach projektu badawczego *Architektura instytucjonalna Azji i Pacyfiku – stan obecny i perspektywy rozwoju* (numer projektu N N116 542440).

Druk monografii został sfinansowany ze środków
Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 663-11-67
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Pamięci Taty

Spis treści

Wykaz skrótów.....	9
Wstęp.....	13
Stan badań.....	15
Metodologia oraz przeprowadzone badania	17
Struktura pracy	18
Rozdział I	27
Teoretyczne założenia systemu regionalnego i integracji w regionie Azji i Pacyfiku	27
1.1. Podejście systemowe w stosunkach międzynarodowych	28
1.1.1. Analiza systemu.....	30
1.1.2. Poziomy analizy.....	31
1.1.3. Zmienne w systemie.....	34
1.1.4. Struktura systemu.....	35
1.1.5. Modele systemów	36
1.2. Biegunowość w systemie Azji i Pacyfiku	38
1.2.1. System jednobiegunowy.....	38
1.2.2. System dwubiegunowy	41
1.2.3. System trójbiegunowy.....	46
1.2.4. System wielobiegunowy.....	47
1.3. Procesy integracyjne w systemie regionalnym	52
1.3.1. Klasyczne teorie integracji.....	53
1.3.2. Regiony i regionalizm	57
1.3.2. Czynniki i etapy międzynarodowej integracji gospodarczej.....	64
Rozdział II	71
Dynamika rozwojowa regionu Azji i Pacyfiku w latach 1989-2014: wymiar transnarodowy	71
2.1. Obszar Azji i Pacyfiku	71
2.2. Zmiany demograficzne w regionie	77
2.3. Zróżnicowanie religijne i etniczne	86
2.4. Potencjał i zróżnicowanie gospodarcze regionu	99
2.5. Obszary regionalnej integracji gospodarczej	123

Rozdział III	139
Forum Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku (APEC): integracja regionu Pacyfiku	139
3.1. Geneza powstania i początki APEC.....	140
3.2. Cele APEC.....	146
3.3. Struktura APEC	152
3.3.1. Sekretariat APEC.....	153
3.3.2. Grupa Wybitnych Osobistości (EPG)	156
3.3.3. Poziom polityczny.....	157
3.3.4. Poziom roboczy	161
3.3.5. Reforma struktury APEC	163
3.4. Filary APEC	167
3.4.1. Liberalizacja i ułatwienia w handlu i inwestycjach	168
3.4.2. Współpraca w Sferach Gospodarczej i Technicznej (ECOTECH) ..	179
3.5. Partnerstwo Transpacyficzne (TPP) jako wyzwanie dla APEC	185
3.6. Ocena działalności i perspektywy APEC.....	188
Rozdział IV.....	197
ASEAN jako kluczowa organizacja w Azji Wschodniej	197
4.1. Rozwój ASEAN w latach 1967-2015	197
4.1.1. Geneza ASEAN i pierwsze dekady rozwoju	197
4.1.2. Zmiany w latach 90. XX w.	200
4.1.3. ASEAN w XXI wieku	209
4.2. Cele i zasady działania ASEAN	220
4.3. Struktura ASEAN.....	223
4.4. Wspólnota ASEAN – Filary działalności organizacji.....	230
4.4.1. Wspólnota Gospodarcza ASEAN	231
4.4.2. Wspólnota Polityczna i Bezpieczeństwa ASEAN	238
4.4.3. Wspólnota Społeczno-Kulturowa ASEAN.....	242
4.5. ASEAN jako oś współpracy regionalnej w Azji Wschodniej	244
4.5.1. ASEAN Plus Jeden	245
4.5.2. ASEAN Plus Trzy (APT).....	249
4.5.3. Szczyt Azji Wschodniej (EAS)	255
4.5.4. Forum Regionalne ASEAN (ARF).....	263
4.6. Próba oceny i możliwości rozwoju ASEAN	269
Podsumowanie.....	275
Potencjał integracyjny.....	276
Współpraca gospodarcza	277
Filary integracji gospodarczej	278
Koncepcje biegunowości systemu	280
Architektura instytucjonalna regionu	281
Wykaz tabel.....	287
Wykaz wykresów i rysunków.....	288
Bibliografia	289
Indeks osób	323

Wykaz skrótów

ABAC	– APEC Business Advisory Council – Rada Doradcza APEC ds. Biznesu
ACU	– <i>Asian Currency Unit</i> – Azjatycka Jednostka Walutowa
ADB	– Asian Development Bank – Azjatycki Bank Rozwoju
AEC	– <i>ASEAN Economic Community</i> – Wspólnota Gospodarcza ASEAN
AFTA	– <i>ASEAN Free Trade Area</i> – Strefa Wolnego Handlu ASEAN
AICHR	– ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights – Międzyrządowa Komisja ASEAN ds. Praw Człowieka
AIIB	– Asian Infrastructure Investment Bank – Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych
AMM	– ASEAN Ministerial Meeting – Spotkanie Ministerialne ASEAN
AMRO	– ASEAN+3 Macroeconomic Research Office – Biuro Badań Makroekonomicznych ASEAN+3
APEC	– Asia-Pacific Economic Cooperation – Forum Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku
APIAN	– APEC International Assessment Network – Międzynarodowa Sieć Oceny APEC
APT (ASEAN+3)	– ASEAN Plus Three – ASEAN Plus Trzy
ARF	– ASEAN Regional Forum – Forum Regionalne ASEAN
ASC	– ASEAN Socio-Cultural Community – Wspólnota Społeczno-Kulturowa ASEAN
ASEAN	– Association of South East Asian Nations – Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej
ASEM	– <i>Asia-Europe Meeting</i> – Spotkania Azja-Europa
BMC	– Budget and Management Committee – Komitet ds. Budżetu i Zarządzania APEC
CAPs	– <i>Collective Action Plans</i> – Wspólne plany działania APEC
CEPEA	– Comprehensive Economic Partnership for East Asia – Całościowe Partnerstwo Gospodarcze dla Azji Wschodniej
ChRL	– Chińska Republika Ludowa
CLMV	– Cambodia-Laos-Myanmar-Vietnam – Kambodża–Laos–Mjanma–Wietnam (jako grupa analityczna w ASEAN)
CMI	– <i>Chiang Mai Initiative</i> – Inicjatywa z Chiang Mai
CPR	– Committee of Permanent Representatives – Komitet Stałych Przedstawicieli (ASEAN)
CTI	– Committee on Trade and Investment – Komitet ds. Handlu i Inwestycji APEC
DFAT	– Department of Foreign Affairs and Trade – Departament Spraw Zagranicznych i Handlu Australii
EABER	– East Asian Bureau for Economic Research – Biuro Badań Gospodarczych Azji Wschodniej (w Canberze)
EAEC	– East Asia Economic Caucus – Ugrupowanie Gospodarcze Azji Wschodniej
EAFTA	– <i>East Asia Free Trade Area</i> – Strefa Wolnego Handlu Azji Wschodniej
EAS	– East Asia Summit – Szczyt Azji Wschodniej
EASG	– East Asia Study Group – Grupa Studyjna ds. Azji Wschodniej

EAVG	– East Asia Vision Group – Grupa na rzecz Wizji Azji Wschodniej
EC	– Economic Committee – Komitet Gospodarczy APEC
ECOTECH	– <i>Economic and Technical Cooperation</i> – Współpraca Gospodarcza i Techniczna APEC
EPA	– <i>Economic Partnership Agreement</i> – Umowa o partnerstwie gospodarczym
EPG	– Eminent Persons Group – Grupa Wybitnych Osobistości APEC
ERIA	– Economic Research Institute for ASEAN and East Asia – Instytut Badań Gospodarczych dla ASEAN i Azji Wschodniej
EVSL	– <i>Early Voluntary Sectoral Liberalization</i> – Wczesna Dobrowolna Liberalizacja Sektorowa
FEALAC	– The Forum for East Asia – Latin America Cooperation – Forum Współpracy Gospodarczej Azji Wschodniej i Ameryki Łacińskiej
FTA	– <i>Free Trade Area</i> – Strefa Wolnego Handlu
FTAA	– <i>Free Trade Area of Americas</i> – Strefa Wolnego Handlu Ameryk
FTAAP	– <i>Free Trade Area of the Asia-Pacific</i> – Strefa Wolnego Handlu Azji i Pacyfiku
GATT	– <i>General Agreement on Tariffs and Trade</i> – Układ Ogólny w sprawie Cei i Handlu
HDI	– <i>Human Development Index</i> – Indeks Rozwoju Społecznego
IAI	– <i>Initiative for ASEAN Integration</i> – Inicjatywa na rzecz Integracji ASEAN
IAPs	– <i>Individual Action Plans</i> – Indywidualne Plany Działania APEC
IFAP	– <i>APEC Investment Facilitation Action Plan</i> – Plan APEC w zakresie ułatwień inwestycji
IMF	– International Monetary Fund – Międzynarodowy Fundusz Walutowy
IOR-ARC	– The Indian Ocean Rim Association for Regional Cooperation – Forum Współpracy Regionalnej Oceanu Indyjskiego
IPR	– Institute of Pacific Relations – Instytut Stosunków Międzynarodowych Pacyfiku
IPR	– <i>intellectual property rights</i> – prawa własności intelektualnej
ISEAS	– Institute of Southeast Asian Studies (obecnie ISEAS Yusof Ishak Institute) – Instytut Studiów nad Azją Południowo-Wschodnią (Singapur)
KNU	– klauzula najwyższego uprzywilejowania
MAPA	– <i>Manila Action Plan for APEC</i> – Plan Działania z Manili
MITI	– Ministry of International Trade and Industry – Ministerstwo Handlu Międzynarodowego i Przemysłu Japonii
MOFA	– Ministry of Foreign Affairs – Ministerstwo Spraw Zagranicznych Japonii
NAFTA	– <i>North America Free Trade Agreement</i> – Północnoamerykański Układ Wolnego Handlu
NATO	– North Atlantic Treaty Organization – Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego
OAA	– <i>Osaka Action Agenda</i> – Agenda Działań z Osaki
OECD	– Organization for Economic Cooperation and Development – Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych
OPEC	– Organization of the Petroleum Exporting Countries – Organizacja Państw Eksportujących Ropę Naftową
OPTAD	– Organization for Pacific Trade and Development – Organizacja na rzecz Handlu i Rozwoju Pacyfiku
PAFTA	– <i>Pacific Free Trade Area</i> – Strefa Wolnego Handlu Pacyfiku
PAFTAD	– Pacific Trade and Development Conference – Konferencja ds. Handlu i Rozwoju Pacyfiku
PBEC	– Pacific Basin Economic Council – Rada Gospodarcza Basenu Pacyfiku
PBF	– Pacific Business Forum – Forum Biznesu Pacyfiku
PECC	– Pacific Economic Cooperation Council – Rada Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku
PKB	– produkt krajowy brutto
PNG	– Papua-Nowa Gwinea

PPP	– <i>Purchasing Power Parity</i> – parytet siły nabywczej
PRB	– produkt regionalny brutto
PSU	– Policy Support Unit – Jednostka Wsparcia Politycznego APEC
RCEP	– <i>Regional Comprehensive Economic Partnership</i> – Regionalne Całościowe Partnerstwo Gospodarcze
RMB	– renminbi (waluta ChRL)
ROO	– <i>Rules of Origin</i> – reguły pochodzenia
RTA	– <i>Regional Trade Agreements</i> – regionalne porozumienia handlowe
SCE	– SOM Steering Committee on Economic and Technical Cooperation – Komitet Kierowniczy Wyższych Urzędników ds. Współpracy w Dziedzinach Gospodarczej i Technicznej APEC
SEATO	– South East Asia Treaty Organization – Organizacja Paktu Azji Południowo-Wschodniej
SFRC	– Senate Committee on Foreign Relations – Komisja Spraw Zagranicznych Senatu USA
SOM	– <i>Senior Officials Meeting</i> – Spotkania wyższych urzędników APEC
TAC	– <i>Treaty of Amity and Cooperation</i> – Traktat o Przyjaźni i Współpracy w Azji Południowo-Wschodniej
TFAP	– <i>Trade Facilitation Action Plan</i> – Plan APEC w zakresie ułatwień handlu
TFP	– <i>Total Factor Productivity</i> – łączna produktywność czynników produkcji
TIFA	– <i>Trade and Investment Framework Agreements</i> – Porozumienia ramowe w sprawie handlu i inwestycji
TILF	– <i>Trade and Investment Liberalization and Facilitation</i> – Program ułatwień w handlu i inwestycjach APEC
TPP	– <i>Trans-Pacific Partnership</i> – Partnerstwo Transpacyficzne
UNESCAP	– United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific – Komisja Gospodarczo-Społeczna Narodów Zjednoczonych ds. Azji i Pacyfiku
VAP	– <i>Vientiane Action Programme</i> – Program Działania z Vientiane
WB	– World Bank – Bank Światowy
WTO	– World Trade Organization – Światowa Organizacja Handlu

Wstęp

W 2014 r. Międzynarodowy Fundusz Walutowy ogłosił, że wielkość gospodarki Chińskiej Republiki Ludowej, mierzona za pomocą parytetów siły nabywczej (*purchasing power parities* – PPP), przekroczyła wielkość gospodarki Stanów Zjednoczonych. Tym samym w regionie Azji i Pacyfiku doszło nominalnie do zrównania potencjałów gospodarczych dwóch kluczowych państw regionu, co skłoniło do refleksji na temat utrzymania dotychczasowego kształtu systemu międzynarodowego w tym regionie, gdzie dominującym graczem państwowym są nadal Stany Zjednoczone. Przy okazji nasuwa się też drugie pytanie – jakie mechanizmy mogą doprowadzić do zachowania *status quo*, a jakie będą kluczowe dla zmian w systemie?

Ostatnie 25 lat, czyli okres od zakończenia zimnej wojny, to nieustanny wzrost znaczenia regionu Azji i Pacyfiku w świecie, ale też okres stopniowego budowania coraz ściślejszych powiązań instytucjonalnych, które można uznać za komplementarne bądź konkurencyjne. Swoistym ukoronowaniem instytucjonalizacji, przynajmniej w Azji Południowo-Wschodniej, jest projekt utworzenia do końca 2015 r. Wspólnoty ASEAN, która będzie się składać z trzech elementów: Wspólnoty Gospodarczej, Wspólnoty Politycznej i Bezpieczeństwa oraz Wspólnoty Społeczno-Kulturowej. Również w szerszym regionie Azji i Pacyfiku powstają nowe inicjatywy integracyjne, takie jak np. Partnerstwo Transpacyficzne (*Trans-Pacific Partnership* – TPP).

Istniejąca w regionie architektura instytucjonalna jest wypadkową wielu czynników, w tym często konkurencyjnych interesów podstawowych aktorów systemu regionalnego, czyli państw narodowych. Można to zaobserwować zarówno na poziomie rywalizacji wewnątrz instytucji czy organizacji integracyjnych, jak i pomiędzy nimi. Biorąc pod uwagę powyższe czynniki kształtujące tę architekturę, zdecydowano się na analizę procesów integracyjnych w regionie Azji i Pacyfiku, z ciągle dominującą rolą Forum Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku (Asia-Pacific Economic Cooperation – APEC), oraz w jego subregionie – Azji Wschodniej, gdzie centralną organizacją pozostaje Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (Association of South-East Asian Nations – ASEAN).

APEC to największa (pod względem ludności, produktu regionalnego brutto oraz terytorium), choć nie w pełni rozwinięta, instytucja integracyjna na świe-

cie (można umieścić ją na poziomie reżimu międzynarodowego). Została powołana w 1989 r. Biorąc pod uwagę jej bieżący potencjał, można założyć, że organizacja ta ma szansę w przyszłości stać się najważniejszą organizacją integracyjną, jeśli przezwycięży pojawiające się problemy. Z drugiej strony APEC jest organizacją niezmiernie interesującą, gdyż w świetle dominujących tendencji w integracji międzynarodowej oraz prądów teoretycznych prawie niemożliwe jest stworzenie organizacji obejmującej swym zasięgiem aż tak wiele skrajnie zróżnicowanych podmiotów (członkowie APEC różnią się w każdym z możliwych aspektów: pod względem systemów politycznych, społecznych, gospodarczych, religijnych, a dodatkowo posiadają różne podłoże historyczne i kulturowe). W kontekście integracji gospodarczej należy też zwrócić uwagę na niespotykaną gdzie indziej formułę otwartego regionalizmu, którą przyjęto w ramach APEC, a która również budzi istotne kontrowersje. Choć analizy wskazują, że integracja w tej formule może być znacznie korzystniejsza niż tradycyjna integracja oparta na wzorcach dyskryminacyjnych (np. strefa wolnego handlu), wydaje się, że stopniowo ten właśnie wzorzec zaczyna przeważać wśród gospodarek członkowskich APEC.

ASEAN zostało utworzone w 1967 r. Organizacja ta początkowo stawiała sobie za cel wyeliminowanie sporów terytorialnych i napięć między swoimi członkami oraz przeciwstawianie się zagrożeniom, które wynikały z konfliktów indochińskich i działalności ruchów partyzanckich wspieranych przez Chińską Republikę Ludową (ChRL). Decyzja o zacieśnieniu współpracy była wynikiem zwycięstwa komunistów w Wietnamie, Laosie i Kampuczy/Kambodży. Zmiana sytuacji politycznej na początku lat 90. XX w. doprowadziła do redefinicji celów polityki ASEAN, które to (skupiając obecnie 10 państw Azji Południowo-Wschodniej oraz współpracując ściśle z Chinami, Japonią, Koreą Południową i rozwijając współpracę z Indiami, Australią i Nową Zelandią) wyrasta stopniowo na lidera integracji gospodarczej i politycznej Azji Wschodniej. Ważną rolę w Basenie Pacyfiku odgrywa też utworzone w 1994 r. Forum Regionalne ASEAN (ASEAN Regional Forum – ARF), które skupia 27 podmiotów (głównie z obszaru Azji i Pacyfiku, ale również państwa Azji Południowej i Unię Europejską). ARF ma na celu budowę środków zaufania oraz pokojowe rozwiązywanie sporów. Rola ARF jest tym większa, że w regionie brakuje zinstytucjonalizowanego systemu bezpieczeństwa.

Bliższe spojrzenie na te organizacje pokazuje zarówno pewien poziom integracji, szczególnie w oparciu o czynniki transnarodowe (głównie gospodarcze), jak i rywalizację mocarstw regionalnych, czy to wewnątrz ich struktur, czy to pomiędzy nimi. Jest to widoczne szczególnie w obecnym współzawodnictwie popieranej przez USA koncepcji Partnerstwa Transpacyficznego, którego umowa została zawarta w październiku 2015 r. (w negocjacjach nie uczestniczyła ChRL), oraz wspieranej przez Chiny koncepcji Regionalnego Całościowego Partnerstwa Gospodarczego (*Regional Comprehensive Economic Partnership* – RCEP), w którego negocjacjach nie uczestniczą Stany Zjednoczone.

Stan badań

Tematyka, która została omówiona w książce, jest przedmiotem szerokiego zainteresowania badaczy na świecie. Dużą uwagę poświęcają jej naukowcy pracujący w uczelniach regionu (szczególnie USA, Australii, Korei), a także ośrodki badawcze, wśród których warto wymienić działającą (w formie rozproszonej) we wszystkich państwach APEC sieć APEC Study Centers czy analogicznie w państwach ASEAN sieć ASEAN-ISIS (tutaj wyróżnia się CSIS w Dżakarcie). Z ośrodków analitycznych warto wymienić Asian Development Bank Institute w Tokio, Center for Strategic and International Studies w Waszyngtonie, Brookings Institution w Waszyngtonie, Council on Foreign Relations w Nowym Jorku, East Asian Bureau of Economic Research w Canberze, Institute of Southeast Asian Studies w Singapurze czy Korean Institute for International Economic Policy w Seulu.

Tematyka ta jest też podejmowana przez szereg czasopism naukowych, spośród których na uwagę zasługują „ASEAN Economic Bulletin”, „Asia-Europe Journal”, „Asian Affairs”, „Asian Development Review”, „Asian Economic Journal”, „Asian Perspective”, „Asian Survey”, „Asia-Pacific Review”, „Australian Journal of International Affairs”, „Contemporary Southeast Asia”, „Current History”, „Foreign Affairs”, „Indian Foreign Affairs Journal”, „International Affairs”, „International Organization”, „International Political Science Review”, „International Relations of the Asia-Pacific”, „International Security”, „International Studies Quarterly”, „Japanese Studies”, „Journal of Asian Economics”, „Journal of East Asian Studies”, „Journal of International Economics”, „Journal of Peace Research”, „Pacific Affairs”, „Pacific Economic Papers”, „The Pacific Review”, „The Washington Quarterly”, „World Development” czy „World Politics”.

Jeśli chodzi o wydawnictwa zwarte, w odniesieniu do systemu regionalnego można zwrócić uwagę na prace: M. Beeson, *Institutions of the Asia-Pacific. ASEAN, APEC and Beyond* (2009) oraz *Regionalism and Globalization in East Asia. Politics, Security and Economic Development* (2014); K. Palmer Kaup (ed.), *Understanding Contemporary Asia-Pacific* (2007); M. Wesley, *The Regional Organizations of the Asia-Pacific. Exploring Institutional Change* (2003); V. Aggarwal, Min Gyo Koo (eds.), *Asia's New Institutional Architecture. Evolving Structures for Managing Trade, Financial and Security Relations* (2008); J. Ikenberry, M. Mastanduno (eds.), *International Relations Theory and the Asia-Pacific* (2003); D. McDougall, *Asia-Pacific in World Politics* (2007); D. Shambaugh, M. Yahuda (eds.), *International Relations of Asia* (2014); E. Frost, *Asia's New Regionalism* (2008); D. Weatherbee, *Southeast Asia. The Struggle for Autonomy* (2015); Ming Wang, *The Political Economy of East Asia. Striving for Wealth and Power* (2008) czy wreszcie wieloaspektową pracę S. Pekkanen, J. Ravenhill, R. Foot (eds.), *The Oxford Handbook of the International Relations of Asia* (2014).

Problematyka APEC jest ujęta w publikacjach: I. Yamazawa, *Asia Pacific Economic Cooperation (APEC). Challenges and Tasks for the Twenty-First Century* (2000); J. Ravenhill, *APEC and the Construction of Pacific Rim Regionalism*

(2001); F. Bergsten (ed.), *Whither APEC? The Progress to Date and Agenda for the Future* (1997); M. Borthwick et al., *The Future of APEC and Regionalism in Asia Pacific. Perspectives from the Second Track* (2005); R. Feinberg (ed.), *APEC as an Institution. Multilateral Governance in the Asia-Pacific* (2003); J. McKay, *A Renewed Vision for APEC. Meeting New Challenges and Grasping New Opportunities* (2005); R. Miranti, D. Hew, *APEC in the 21st Century* (2004); C. Morrison, E. Pedrosa (eds.), *An APEC Trade Agenda. The Political Economy of a Free Trade Agenda of the Asia-Pacific* (2007) czy K. Kesavapany, H. Lim (eds.), *APEC at 20: Recall, Reflect, Remake* (2009).

W zakresie problematyki ASEAN i integracji w ramach Azji Wschodniej istotnymi pozycjami są: S. Narine, *Explaining ASEAN. Regionalism in Southeast Asia* (2002); J. Okamoto, *ASEAN's New Role in the Asia Pacific Region. Can it Be a Driving Force of Wider Regional Economic Cooperation?* (1995); R. Emmers, *Cooperative Security and the Balance of Power in ASEAN and the ARF* (2003); D. Hew (ed.), *Brick by Brick: The Building of an ASEAN Economic Community* (2007); D. Hew (ed.), *Roadmap to an ASEAN Economic Community* (2005); E. Solidum, *The Politics of ASEAN. An Introduction to Southeast Asian Regionalism* (2003); S. Tay, J. Estanislao, H. Soesastro (eds.), *Reinventing ASEAN* (2001); C. Dent, *East Asian Regionalism* (2008); A. Acharya, *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order* (2014); S. Basu Das et al. (eds.), *The ASEAN Economic Community. A Work in Progress* (2013).

W Polsce tematyka ta jest nieco słabiej omówiona, ale stopniowo przybiera kształt, który koncentruje się na tym regionie. Warto tutaj przede wszystkim wskazać na publikacje Edwarda Haliżaka, który od wielu lat zajmuje się tą problematyką, w tym szczególnie monumentalną i wieloaspektową pracę *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku* (1999), która najpełniej spośród pozycji polskojęzycznych analizuje temat, do którego odniesiono się także w niniejszej pracy (warto też wspomnieć o bardzo ważnej monografii tego autora: *Wspólnota Pacyfiku a Wspólnota Wschodnioazjatycka* z 2006 r., której założenia były niezmiernie istotne dla niniejszej analizy). Przy analizie regionu warto wziąć pod uwagę dwutomową pracę zbiorową pod redakcją Krzysztofa Gawlikowskiego i Małgorzaty Ławacz *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Przemiany polityczne i społeczne. Studia i szkice* (2004). Istotny wkład w popularyzację wiedzy o zjawiskach gospodarczych regionu wnoszą też Bogusława Drellich-Skulska, zarówno poprzez publikacje, które tworzy lub redaguje (np. *Azja-Pacyfik. Obraz gospodarczy regionu* (2007), *Procesy integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku* (2008) czy *Biznes międzynarodowy w regionie Azji i Pacyfiku* (2009), a przede wszystkim niezmiernie istotną dla tematyki podejmowanej w książce pracę *Regionalizm ekonomiczny Azji Wschodniej* (2012)), jak i przez coroczne konferencje poświęcone tej tematyce. Warto też zwrócić uwagę na cztery prace młodych badaczy, które w ostatnich latach ukazały się w Polsce, a mianowicie: Ł. Fijałkowski, *Regionalny wymiar bezpieczeństwa w Azji Południowo-Wschodniej. Normy – instytucje – ład regionalny* (2010); M. Szatlach, *Interregio-*

nalizm w międzynarodowych stosunkach politycznych (2012); K. Klecha-Tylec, *Regionalizm w teorii i praktyce państw Azji Wschodniej* (2013) oraz B. Michalski, *Międzyregionalne porozumienia handlowe. Transpacyficzny regionalizm jako alternatywa dla „wolnego” handlu?* (2014).

Metodologia oraz przeprowadzone badania

Dla prowadzenia analizy integracji w regionie Azji i Pacyfiku przyjęto hipotezę, że czynniki na poziomie transnarodowym (szczególnie te w obszarze gospodarczym) wspierają procesy integracyjne w regionie, podczas gdy czynniki na poziomie międzynarodowym (rozumianym jako międzypaństwowy) tę integrację utrudniają.

Podstawowym nurtem teoretycznym, do którego odniesiono się w pracy, jest podejście systemowe, które pozwala analizować region Azji i Pacyfiku jako odrębny system międzynarodowy, z istniejącymi tam elementami, interakcjami i strukturą. Analizę prowadzono na trzech poziomach. Pierwszy z nich to poziom narodowy, w ramach którego skupiono się na możliwych konfiguracjach biegunowości systemu, odnosząc się do poszczególnych państw narodowych. Na tym poziomie można zaobserwować głównie współzawodnictwo aktorów systemu, którzy współpracują przede wszystkim ze względu na potrzebę wzmocnienia swojego potencjału w systemie. Drugi z poziomów to poziom transnarodowy, w którym istotną rolę odgrywają czynniki sprzyjające bądź utrudniające integrację (kwestie religii czy grup etnicznych), jednak to tutaj w największym stopniu można zaobserwować rolę tych elementów, które integracji sprzyjają (szczególnie w obszarze gospodarczym). Na trzecim poziomie odniesiono się do czynników systemowych, skupiając się głównie na obszarze instytucji i organizacji regionalnych. Z jednej strony należy je traktować jako kluczowy element procesów integracyjnych, z drugiej jednak mamy do czynienia ze współzawodnictwem pomiędzy nimi. Do analizy wykorzystano też teorie regionalizmu oraz integracji gospodarczej.

Analiza była prowadzona w oparciu o źródła, szczególnie zaś dokumenty istniejących w regionie organizacji międzynarodowych oraz różnego rodzaju analizy czy raporty, jak również szeroką gamę opracowań. W badaniach wykorzystano metody jakościowe (szczególnie częściowo ustrukturyzowane wywiady, analizę dyskursu), jak i ilościowe w oparciu o zagregowane dane tworzone przez instytucje regionalne, jak Azjatycki Bank Rozwoju (Asian Development Bank – ADB), Komisja Gospodarczo-Społeczna Narodów Zjednoczonych ds. Azji i Pacyfiku (United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific – UNESCAP), Międzynarodowy Fundusz Walutowy (International Monetary Fund – IMF), Bank Światowy (World Bank – WB), czy same analizowane organizacje, tj. APEC i ASEAN.

Badania prowadzące do powstania tej książki rozpoczęły się już w 2004 r., kiedy autor miał okazję przebywać w APEC Study Center Columbia University

w Nowym Jorku, a były kontynuowane w APEC Study Center działającym w ramach School of International and Pacific Studies Uniwersytetu Kalifornijskiego w San Diego. Oba pobyty były możliwe dzięki programowi Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund (SYLFF). W kolejnych latach autor przebywał dwukrotnie w Waszyngtonie (Sigur Center for Asian Studies, George Washington University – lata 2008 i 2015), w Korea Institute for International Economic Policy w Seulu (2011), Graduate School of Asia-Pacific Studies na Uniwersytecie Waseda (2012), w Komisji Narodów Zjednoczonych ds. Azji i Pacyfiku (UNESCAP) w Bangkoku (2014) czy Nordic Institute of Asian Studies w Kopenhadze (2014).

Kluczowe dla przeprowadzenia badań niezbędnych do napisania tej książki były jednak dwa pobyty badawcze sfinansowane w ramach grantu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (*Architektura instytucjonalna Azji i Pacyfiku – stan obecny i perspektywy rozwoju* – numer projektu N N116 542440). Przyznane środki pozwoliły przeprowadzić badania w Singapurze (w Institute of Southeast Asian Studies, ale przede wszystkim w Sekretariacie APEC) oraz Dżakarcie (Centre for Strategic and International Studies, a przede wszystkim w Sekretariacie ASEAN, obsługującym też organizacje pochodne od ASEAN) oraz w East Asian Bureau of Economic Research (EABER) w Canberze.

Struktura pracy

Praca została podzielona na cztery rozdziały.

W pierwszym z nich omówiono teoretyczne założenia systemu regionalnego, takie jak analiza systemu, poziomy analizy, struktura systemu, zmienne czy modele systemów. Przenalizowano też teorie związane z integracją regionalną, same kwestie regionów i regionalizmu, a wreszcie czynniki i etapy międzynarodowej integracji gospodarczej. Tutaj również odniesiono się do międzynarodowego poziomu w systemie, podejmując próbę przeanalizowania możliwych konfiguracji i biegunowości w systemie regionalnym Azji i Pacyfiku oraz roli kluczowych podmiotów, tj. USA, Chin, Japonii, Indii, Australii, Rosji, ASEAN i warunkowo Unii Europejskiej w systemie regionalnym.

Uwzględniając założenia podejścia systemowego, pierwszy rozdział książki omawia teorie funkcjonowania systemu międzynarodowego, z uwzględnieniem jego struktury (w tym potencjalnych wersji struktury systemu, jego istoty, funkcjonowania i rozwoju). W rozdziale skupiono się też na zachowaniu poszczególnych aktorów tego systemu, szczególnie zaś na czynnikach, które skłaniają ich do współpracy, a w dalszej kolejności sprawiają, iż zachodzą procesy integracyjne, ale też tych, które powodują, że dochodzi do rywalizacji czy wręcz konfrontacji.

W oparciu o przedstawione teorie w kolejnych rozdziałach podjęta zostanie w pierwszej kolejności próba opisu systemu Basenu Pacyfiku, aby wyodrębnić i ukazać jego cechy szczególne oraz ewolucję w ostatnich 25 latach. Przy anali-

zie tego systemu przyjęto, za Johnem Burtonem, że istnieje możliwość wyizolowania podsystemu z systemu międzynarodowego. W takim przypadku system będzie odnosił się do zespołu relacji obejmujących wszystkie jednostki na danym poziomie, jednakże przy założeniu, iż systemy mogą posiadać różne cechy na różnych poziomach analizy¹.

Wnioski wynikające z obserwacji systemu i jego dynamiki zostaną wykorzystane do jego opisu. W kolejnych fazach zaś na podstawie opisu systemu oraz różnych teorii (rozumianych jako szeroko pojęte teorie stosunków międzynarodowych²) podjęta zostanie próba jego wyjaśnienia. Przedstawione w pierwszym rozdziale teorie są w zamierzeniu punktem wyjścia do odpowiedzi na postawioną we wstępie hipotezę³.

Kluczowym dla pracy jest problem regionów i regionalizmu. W pierwszym rozdziale przedstawiono pokrótce pojęcie regionalizmu oraz czynniki, które sprawiają, iż integracja zachodzi zwłaszcza w aspekcie regionalnym. Analizie poddane zostały kryteria wydzielania regionów, jak również struktura systemu regionalnego.

Skrótowo też zostały nakreślone czynniki międzynarodowej integracji gospodarczej, poczynwszy od teorii klasycznych, aż do istotnych aspektów funkcjonowania obecnej gospodarki światowej oraz procesów skłaniających kraje do wstępowania w bloki integracyjne. W tym podrozdziale omówione zostały również etapy międzynarodowej integracji gospodarczej, co może ułatwić prognozowanie rozwoju bloków gospodarczych w regionie Azji i Pacyfiku.

Jeśli region Azji i Pacyfiku będziemy analizować jako system międzynarodowy, warto zwrócić uwagę na dwa ważne problemy. Po pierwsze – system re-

¹ Por. J. Burton, *Systems, States, Diplomacy and Rules*, Cambridge University Press, Cambridge 1966, s. 14.

² Mimo ciągłego rozwoju dyscypliny stosunków międzynarodowych problematyka dotycząca teorii wywołuje w niej nadal kontrowersje. Stanowi ona niezbędny warunek, aby stosunki międzynarodowe przekraczały barierę opisu rzeczywistości (tj. wkraczały w obszary wyjaśniania i przewidywania), por. P. V i o t t i, M. K a u p p i, *International Relations Theory. Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*, Allyn & Bacon, Boston 1999, s. 3-5. Badacze podkreślają jednak, że w stosunkach międzynarodowych występuje problem z wielorakością uwarunkowań historycznych, co powoduje, iż niemożliwe jest stworzenie teorii, która miałaby do wszystkich tych zróżnicowanych warunków zastosowanie, por. S. B u r c h i l l, *Wstęp*, [w:] S. B u r c h i l l et al., *Teorie stosunków międzynarodowych*, przeł. P. F r a n k o w s k i, Książka i Wiedza, Warszawa 2006, s. 11. Ten sam autor zaznacza jednak, iż od czasu opublikowania przez M. W i g h t a w 1966 r. słynnego eseju *Why Is There No International Relations Theory* (M. W i g h t, *Why Is There No International Relations Theory*, [w:] *Diplomatic Investigations. Essays in the Theory of International Politics*, eds. H. B u t t e r f i e l d, M. W i g h t, Allen & Unwin, London 1991, s. 17-34) niedostatek teorii stosunków międzynarodowych znacznie się zmniejszył, głównie za sprawą gwałtownego wzrostu aktywności w tej dziedzinie od lat 70., por. S. B u r c h i l l, *op. cit.*, s. 19-20.

³ Szczególnie w warstwie wyjaśniającej warto zwrócić uwagę na ograniczenia wynikające z natury samego badacza, jego zainteresowania teoretyczne, wybór istotnych kwestii *etc.* Szerzej na ten temat oraz na temat podejścia deskryptywnego, eksplanacyjnego i preskryptywnego w stosunkach międzynarodowych por. W. C o p l i n, Ch. K e g l e y, *Analyzing International Relations. A Multimethod Introduction*, Praeger Publisher, New York 1975, s. 2-7, 362-371.

Bibliografia

Źródła

Zbiory dokumentów

- ASEAN Document Series 1967-1988*, ASEAN Secretariat, Jakarta 1988.
- ASEAN Document Series 2003*, ASEAN Secretariat, Jakarta 2004.
- ASEAN Document Series 2004*, ASEAN Secretariat, Jakarta 2005.
- ASEAN Document Series 2005*, ASEAN Secretariat, Jakarta 2006.
- ASEAN Document Series 2006*, ASEAN Secretariat, Jakarta 2007.
- ASEAN Document Series 2010*, ASEAN Secretariat, Jakarta 2011.
- ASEAN Document Series 2011*, ASEAN Secretariat, Jakarta 2012.
- ASEAN Document Series 2012*, ASEAN Secretariat, Jakarta 2013.
- ASEAN Document Series 2013*, ASEAN Secretariat, Jakarta 2014.
- ASEAN Regional Forum Document Series 1994-2006*, ASEAN Secretariat, Jakarta 2007.
- ASEAN+3 Document Series 1999-2004*, ASEAN Secretariat, Jakarta 2005.
- East Asia Summit Document Series 2005-2014*, ASEAN Secretariat, Jakarta 2015.
- Handbook on Selected ASEAN Political Documents*, ASEAN Secretariat, Jakarta 2003.
- Key APEC Documents 2000*, Asia-Pacific Economic Cooperation Secretariat, Singapore 2000.
- Key APEC Documents 2001*, Asia-Pacific Economic Cooperation Secretariat, Singapore 2001.
- Key APEC Documents 2002*, APEC Secretariat, Singapore 2002.
- Key APEC Documents 2003*, APEC Secretariat, Singapore 2003.
- Key APEC Documents 2004*, APEC Secretariat, Singapore 2004.
- Key APEC Documents 2005*, APEC Secretariat, Singapore 2005.
- Key APEC Documents 2006*, APEC Secretariat, Singapore 2006.
- Key APEC Documents 2007*, APEC Secretariat, Singapore 2007.
- Key APEC Documents 2008*, APEC Secretariat, Singapore 2008.
- Key APEC Documents 2009*, APEC Secretariat, Singapore 2009.
- Key APEC Documents 2010*, APEC Secretariat, Singapore 2010.
- Key APEC Documents 2011*, APEC Secretariat, Singapore 2011.
- Key APEC Documents 2012*, APEC Secretariat, Singapore 2012.
- Key APEC Documents 2013*, APEC Secretariat, Singapore 2013.
- Key APEC Documents 2014*, APEC Secretariat, Singapore 2014.
- References and Other Documents on ASEAN Free Trade Area*, [online] <http://www.asean.org/communities/asean-economic-community/category/other-documents-24>.
- Selected APEC Documents 1989-1994*, APEC Secretariat, Singapore 1994.
- Selected APEC Documents 1995*, APEC Secretariat, Singapore 1995.
- Selected APEC Documents 1996*, APEC Secretariat, Singapore 1997.
- Selected APEC Documents 1997*, APEC Secretariat, Singapore 1998.
- Selected APEC Documents 1998*, Asia-Pacific Economic Cooperation Secretariat, Singapore 1999.
- Selected APEC Documents 1999*, Asia-Pacific Economic Cooperation Secretariat, Singapore 1999.

Raporty, deklaracje, przemówienia, umowy

- 2001 ASEAN Declaration on Joint Action to Counter Terrorism, [online] <http://www.asean.org/news/item/2001-asean-declaration-on-joint-action-to-counter-terrorism>.
- 2006 APEC Economic Policy Report, APEC Secretariat, Singapore 2006
- 2007 APEC Economic Policy Report, APEC Secretariat, Singapore 2007.
- 2008 APEC Economic Policy Report, APEC Secretariat, Singapore 2008.
- 2008 Committee on Trade and Investment Annual Report to Ministers, APEC Secretariat, Singapore 2008.
- 2008 Senior Officials Report on Economic and Technical Cooperation, APEC Secretariat, Singapore 2008.
- 2010 APEC Senior Officials' Report on Economic and Technical Cooperation, [online] http://publications.apec.org/publication-detail.php?pub_id=1075.
- 2011 Leaders' Declaration: The Honolulu Declaration – Toward a Seamless Regional Economy, [online] http://www.apec.org/Meeting-Papers/Leaders-Declarations/2011/2011_aelm.aspx.
- 2014 Trade Policy Agenda and 2013 Annual Report of the President of the United States on the Trade Agreements Program, USTR, [online] <http://www.ustr.gov/about-us/press-office/reports-and-publications/2014-0>.
- 6th ASEAN Summit Statement on Bold Measures, [online] <http://www.asean.org/news/item/statement-on-bold-measures-6th-asean-summit-hanoi-16-december-1998>.
- 7th ASEAN Summit Declaration on HIV/AIDS, Brunei Darussalam, 5 November 2001, [online] <http://www.asean.org/news/item/7th-asean-summit-declaration-on-hiv-aids-brunei-darussalam-5-november-2001>.
- Achieving APEC Vision. Free and Open Trade in the Asia Pacific, Asia-Pacific Economic Cooperation, Second Report of the Eminent Persons Group, Singapore, August 1994.
- Agreement Establishing the ASEAN-Australia-New Zealand Free Trade Area, Cha-am, Thailand, 27 February 2009, [online] <http://www.asean.fta.govt.nz/assets/Agreement-Establishing-the-ASEAN-Australia-New-Zealand-Free-Trade-Area.pdf>.
- Agreement on Comprehensive Economic Partnership among Member States of the Association of Southeast Asian Nations and Japan, Kuala Lumpur, 14 April 2008, [online] <http://www.asean.org/archive/agreements/AJCEP/Agreement.pdf>.
- Agreement On The Common Effective Preferential Tariff (CEPT) Scheme For The ASEAN Free Trade Area, Singapore, 28 January 1992, [online] <http://www.asean.org/communities/asean-economic-community/item/agreement-on-the-common-effective-preferential-tariff-cept-scheme-for-the-asean-free-trade-area-afta>.
- An Asia-Pacific Regional Economic Organization. An Exploratory Concept Paper for the Committee on Foreign Relations, U.S. Senate, Congressional Research Service, Washington 1979.
- APEC – 2012 Priorities, [online] http://apec2012.ru/docs/about/apec_forum.
- APEC and the Rise of the Global Middle Class, Economic Analytical Unit, Department of Foreign Affairs and Trade, Australian Government, Canberra 2007.
- APEC at a Glance 2015, APEC Secretariat, Singapore 2015, [online] http://publications.apec.org/publication-detail.php?pub_id=1610.
- APEC at a Glance, APEC Secretariat, Singapore 2008.
- APEC Bogor Goals' Progress Report, APEC Policy Support Unit 2014, [online] http://publications.apec.org/publication-detail.php?pub_id=1564.
- APEC Connectivity Blueprint for 2015-2025, [online] http://www.apec.org/Meeting-Papers/Leaders-Declarations/2014/2014_aelm/2014_aelm_annexd.aspx.
- APEC Economies. Realizing the Benefits of Trade Facilitation. A Report Prepared for the APEC Ministerial Meeting, Los Cabos, Mexico 2002, Department of Foreign Affairs and Trade, Canberra 2002.
- APEC Framework on Connectivity, [online] http://www.apec.org/Meeting-Papers/Leaders-Declarations/2013/2013_aelm/2013_aelm_annexA.aspx.
- APEC New Strategy for Structural Reform, Singapore 2014, [online] <http://www.apec.org/Groups/Economic-Committee.aspx>.

Dr Marcin Grabowski jest adiunktem w Katedrze Historii Dyplomacji i Polityki Międzynarodowej Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Doktorat z nauk politycznych uzyskał na podstawie dysertacji *Stany Zjednoczone a procesy integracji gospodarczej w basenie Pacyfiku po 1989 roku, ze szczególnym uwzględnieniem APEC i ASEAN*, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Andrzeja Mani. Badania autora koncentrują się na problematyce integracji gospodarczej Azji i Pacyfiku, polityce zagranicznej USA oraz ChRL, międzynarodowych stosunkach gospodarczych i teorii stosunków międzynarodowych. Studiował w prestiżowych uczelniach amerykańskich, Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku, George Washington University w Waszyngtonie i Uniwersytecie Kalifornijskim w San Diego, gdzie ukończył Global Leadership Institute. Prowadził też badania w kluczowych ośrodkach zajmujących się problematyką azjatycką: Institute of Southeast Asian Studies w Singapurze, Korea Institute for International Economic Policy w Seulu, Institute of Asia-Pacific Studies Uniwersytetu Waseda w Tokio, East Asian Bureau of Economic Research w Canberze i Nordic Institute of Asian Studies w Kopenhadze. Jest autorem, redaktorem i współredaktorem następujących pozycji książkowych: *Stosunki międzynarodowe we współczesnym świecie: regiony i problemy* (2011), *Wiek Pacyfiku: Polityka Stanów Zjednoczonych wobec regionu Azji i Pacyfiku po 1989 r.* (2012), *The World in Economic Crisis: Remarks from the SYLFF Community* (2012), *The United States as a Divided Nation: Past and Present* (2014).

Ostatnie 25 lat, czyli okres od zakończenia zimnej wojny, to nieustanny wzrost znaczenia regionu Azji i Pacyfiku w świecie, jak również stopniowego budowania coraz ściślejszych powiązań instytucjonalnych, ale też rywalizacji między państwami narodowymi i poszczególnymi koncepcjami integracyjnymi w tym regionie. W monografii, opierając się na podejściu systemowym oraz teoriach integracji regionalnej, przedstawiono procesy i ugrupowania integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku. Uwzględniono modele biegunowości w tym systemie, biorąc pod uwagę rolę mocarstw regionalnych, pokazano ewolucję transnarodowego wymiaru integracji oraz przedstawiono analizę czterech podstawowych wymiarów integracji gospodarczej, a przede wszystkim zaprezentowano dwa modele integracji regionalnej. Z jednej strony jest to integracja w regionie Azji i Pacyfiku, egzemplifikowana przez Forum Współpracy Gospodarczej Azji i Pacyfiku (ale też faworyzowane przez USA Partnerstwo Transpacyficzne – TPP), z drugiej zaś integracja w regionie Azji Wschodniej, gdzie centralną organizacją pozostaje Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN), zamierzające do końca 2015 roku utworzyć Wspólnotę ASEAN i stanowiące podstawę do ugrupowań takich jak ASEAN Plus Trzy, Szczyt Azji Wschodniej czy Forum Regionalne ASEAN.

www.akademicka.pl

